

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ІМПЛІКАТУРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ СМІХУ В ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Іванна СТРУК,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
simkoz@i.ua

EXTRALINGUISTIC IMPLICATURES THAT DENOTE LAUGH IN DRAMATICAL TEXT OF BUKOVINIAN WRITERS

Ivanna STRUK,

Chernivtsi National University named after Yuriy Fed'kovych, Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-9883-8818; Researcher ID: H-3039-2017

Іванна Струк. Экстралингвальные импликатуры для обозначения смеха в драматическом тексте буковинских писателей. В статье проанализированы экстралингвальные импликатуры за речевыми ремарками для обозначения смеха и средства их лингвализации в драматических текстах (далее – ДТ) буковинских писателей (Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевского, И. Синюка), творчество которых наиболее ярко представляет устно разговорную речь буковинцев второй половины XIX – начала XX в. Импликатуры рассматриваем как взаимодействие вербального и невербального компонентов в драматическом тексте, которые образуют единую зрительную, когнитивную и коммуникативную единицу, обеспечивают комплексное прагматическое воздействие на адресата. Смех в импликатурах драматического текста выступает проводником имплицитного смысла на уровне текстовой коммуникации персонажей.

Ключевые слова: драматический текст, ремарка, импликатура, экстралингвистический средство коммуникации, смех.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. ДТ є різновидом художнього тексту, що становить сплав авторського мовлення і мовлення героїв. У ДТ авторське мовлення (ремарки) і мовлення героїв (репліки) чітко розмежоване.

Діалогічні репліки характеризує імпліцитність лінгвального вираження, тобто діалог передбачає недомовлене, неповне висловлення. „Оскільки в ДТ відсутня оповідь, яку заміщують авторські коментарі (ремарки), незавжди інформаційно достатні, то читач змушений самостійно відтворювати відсутні елементи в тексті. Сприйняття лінгвалізованих невербальних компонентів (ремарок) залежить від уяви читача. Кожен реципієнт сприймає текст по-своєму, що дозволяє говорити про прихований зміст діалогічних єдностей”¹. Це дає підстави нам виділити основну одиницю ДТ – **імплікатуру** (зв'язок репліки і ремарки) – взаємодію вербального і невербального компонента у ДТ, які утворюють єдину зорову, когнитивну та комунікативну одиницю, забезпечують комплексний прагматичний вплив на адресата.

Зважаючи на театральну реалізацію драматичного дійства, на те, що авторське мовлення корегує мовленнєву і акціональну поведінку героїв драми, враховуючи досягнення теорії вербальної та невербальної комунікації, пропонуємо таку класифікацію імплікатур: 1) імплікатури за акціональними ремарками; 2) імплікатури за мовленнєвими ремарками; 3) імплікатури за інтродуктивними ремарками з нульовим верба-

льним компонентом.

Авторське мовлення (невербальна комунікація) в імплікатурах за мовленнєвим типом ремарок характеризує мовлення персонажів, ілюструє *просодичні* (голосові характеристики: темп, тембр, висота, гучність тощо) та *екстралінгвальні* (мовчання, сміх, плач, позіхання, покашлювання тощо) комунікативні складники. У нашій розвідці приділяємо увагу екстралінгвальним імплікатурам з ремарками на позначення сміху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Сміх розглядають як універсальний засіб для зняття напруги в спілкуванні. Відкритий, природний сміх (сміх з широко розкритим ротом) демонструє радість, задоволення, схвалення². Сміх, що знімає напругу, найчастіше відображає природну реакцію на щось веселе, комічне, він не спрямований на демонстрацію свого ставлення до партнера. Демонстративна реакція може супроводжуватися уїдлигим, знущальним, злорадним, іронічним, цинічним, збентеженим сміхом.

Сміх регулярно бере участь у комунікації і може супроводжувати мовленнєві дії чи бути їхнім субститутом. У першому випадку він допомагає правильно інтерпретувати висловлення, а у другому – сам виконує його роль. Функціонування сміху в комунікації залежить від соціальних ознак суб'єкта – його статі та віку, а також від ситуації спілкування та характеру соціальних та персональних відносин між

¹ Struk I. “Kinesychni implikatury vizualnoho kontaktu u dramatychnomu teksti bukovynskykh pysmennykh druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia” [Kinesic implicatures of the eye contact in a dramatic text by Bukovynian writers of the second part of the XIX – early XX century], *Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Spilnyi ukrainsko-rumunskyi naukovyi zhurnal = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series „Philological Sciences”*, Chernivtsi – Suchava, 2017, № 3 (15), P. 26.

² Ibidem., P. 26.

суб'єктом та адресатом. За допомогою сміху переважно виражається насмішкувате, іронічне, саркастичне ставлення до певних реалій навколишнього світу³.

Метою нашої статті є аналіз екстралінгвальних імплікатур з ремарками на позначення сміху та засобів їх омовлення в драматичному тексті. **Матеріал дослідження** – драматичні тексти буковинських письменників – Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського, І. Синюка, творчий доробок яких найяскравіше репрезентує уснорозмовне мовлення буковинців другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виступаючи провідником імпліцитного смислу на рівні текстової комунікації персонажів, екстралінгвальний компонент *смій* в авторських ремарках імплікатур реалізують такі мовні одиниці: іменники (*смій*, *регїт*), дієслова (*смійтися*, *усміхатися*, *реготати*), дієприслівники (*смійючись*, *підсмійючись*),

Дієслівні лексеми на позначення сміху належать, за класифікацією Н. Мечковської, до метамовних одиниць, які позначають дії, що супроводжують вербальні висловлювання⁴. В українській мові дієслова на позначення 'характерних звуків як вияву радості, нервового збудження' утворюють чималу групу серед дієслів невербальних дій. Дієслово *смійтися* (а відповідно, й дієприслівникова форма *смійючись*) є домінантою синонімічного ряду в українській мові. До особливостей дієслова-домінанти на позначення сміху можна віднести параметричну сему, яка є носієм змінності та компонентом як фізичного, так і психосеміотичного аспектів невербальної дії. Завдяки цьому дієслова можуть сполучатися з широким класом детермінантів (зокрема, прислівниками), серед яких є такі, що характеризують дію за її фізичним проявом (*незначно*), за психічним, емоційним станом мовця (*здорово*, *самодовільно*, *жасно*), а також за її знаковим, семіотичним аспектом (*іронічно*).

Найчастіше смій є результатом емоційного стану мовців, викликаного жартами комунікативного партнера. Так, С. Яричевський змальовує комічну, жартівливу комунікативну ситуацію, яка становить полілог, вибудовану за принципом теза – антитеза – висновок. Персонаж Замашистий комічно характеризує свою літературну діяльність, асоціюючи її з фізичною працею. Комічному ефекту репліки сприяє її форма (нагадує дитячий віршик), побудована на спільнокореневих словах *Я орач, орю, орю пером аж доки що не виорю*. Марися підхоплює гру попереднього мовця, використовуючи специфічне порівняння як за формою, так і за змістом *Так як курка: порнає, порнає, аж доки що не випорнає*. Мовлення двох героїв відповідає *ізоколону* – (гр. „однаковість колонів, мовленнєвих тактів,

рівний за кількістю елементів вираз”) – стилістична фігура, побудована за принципом синтаксичного паралелізму, яка полягає у симетричному розташуванні однакоких форм частин мови у тотожних за складом синтаксичних конструкціях. Отже, ізоколон містить не лише паралелізм конструкцій, але й паралелізм форм частин мови, які входять до структури синтаксичних конструкцій⁵. Репліка третього учасника є висновковим твердженням *Гомеричне порівняння!*, яке визнає влучність відповіді Марисі, підкреслюючи його театральність: слово *гомеричний* “надзвичайний силою, розмірами, кількістю”⁶ виокремилось із фразеологізму *гомеричний смій* “нестримний гучний регїт”, назва походить від імені Гомера, який в „Лїадї” та „Одісеї” описав смій богів. Пор.: ЗАМАШИСТИЙ. *Я орач, орю, орю пером аж доки що не виорю*. МАРИСЯ. *Так як курка: порнає, порнає, аж доки що не випорнає*. Правда? ЯРОСЛАВ (*смійтися*). *Гомеричне порівняння!*⁷.

У народній драмі С. Яричевського „Початок кінця” смій як екстралінгвальний засіб є реакцією на побажальну репліку-жарт, розмовного характеру, де частка міститься в середині конструкції, побудованої на контекстуальних антонімічних відношеннях через заперечення (*не... а*), причому кожний компонент антонімічної пари представлено контекстуальними синонімами, які в мові пов'язують видові відношення, комічному ефекту сприяє синтагматичне поєднання слів *свинями, баранами нехай же Ваша Милість управля!*, як-от: ЗАПОРОЖЦІ. *Не людьми, не козаками, а свинями, баранами нехай же Ваша Милість управля! (Сміються здорово)*⁸.

Розкотистий і відкритий смій у невербальній частині імплікатури реалізує лексема *реготати ся* “гучно, нестримно смійтися”⁹. Екстралінгвальний компонент як реакція на жарт підкріпленій звуковими виговковими елементами. Героїня п'єси з добрим почуттям гумору буде свою репліку як низку градаційних апозитивів, напр.: КСЕНЯ. *Таже я того давно, давно бажая і вас на веселю почестувати думаю, не бучком і бичем, но горівкою і колачем. Найду вам гарну сваху, не жабиско-черепаху – кумку-любку Ірину, 60-літну дівчину*. ВСІ (*регочуть ся*). *Ха-ха-ха!*¹⁰.

У деяких імплікатурах смій викликаний реплікою адресанта, що сприймається мовцем як перебільшення. Самий же продуцент не сумнівається у серйозності своїх слів та непохитності думки, що підсилено низкою окличних реплік. Що стосується перебільшення, А. Бергсон відзначив: „Говорити про дрібні речі так, якби вони були великими загалом означає перебільшувати. Перебільшення завжди буде комічним, якщо воно довготривале, а особливо, якщо до нього вдаються систематично. Воно так успішно викликає смій, що деякі автори визначали комічне як пере-

³ Horelov Y. N. Neverbalnyje komponenty kommunykatsyy [Non-Verbal Communication Components], Moskva, 1980. P. 68.

⁴ Mechkovskaia N. B. Metaiazykovye hlaholy v istorycheskoi perspektive: obrazy rechy v nayvnoi kartyne yazyka [Metalinguage verbs in historical perspective: images of speech in a naive picture of a language], *Yazyk o yazyke : sbornyk statei* [Language about the language: a collection of articles], Moskva, 2000, P. 372.

⁵ *Kultura russkoi rechy: entsyklopedycheskyi slovar-spravochnyk* [Culture of the Russian language: an encyclopedic dictionary-directory], Moskva, 2003, P. 482.

⁶ *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 3 t.* [New Explanatory Dictionary of Ukrainian Music: in 3 volumes], Kyiv, 2001, P. 457.

⁷ Yarychevskiy S. *Tvory u 2-kh t. Tom 2.* [Works in 2 vols. Volume 2], Bukharest : „Kryterion”, 1978, P. 245.

⁸ *Ibid.*, P. 366.

⁹ *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 3 t.* [New Explanatory Dictionary of Ukrainian Music: in 3 volumes], K., 2001, P. 108.

¹⁰ *Tvory Cydora Vorobkevycha* [The Works of Sydir Vorobkevych], Lviv: Vyd-vo tovarystva „Prosvita”, 1911, T. 3 : *Dramatychni tvory*, P. 209.

перебільшення подібно до того, як інші визначали його як приниження¹¹, пор.: ОЛЕКСА. *Бо я не хочу! Бо я не смію! Бо на сей святий топір я гуцулам присяг, що доки волю не добуду – любити вже не буду!* ДЗВІНКА (*сміючись*). *Ха ха ха ха! То ти dopravди віруєш в сю байку?*¹².

Екстралінгвальний компонент на позначення сміху (ремарка) у поєднанні з вербалізованими вигуківими елементами та паремією (репліка) є реакцією на репліку мовця, яка засвідчує його наївність, недостатній досвід. У вербальній частині імплікатури народна мудрість Чоловік думкою не товстіє! репрезентує ідею, за якою для повноцінного людського існування замало інтелектуальних здібностей, що ґрунтуються на припущеннях, здогадах, пор.: МАРИСЯ (*здивовано*). *Таак? А я думала, що ви не можете видавати багато, бо і вам, здається, не дають багато*. ЯРОСЛАВ (*сміється*). *Ха, ха, ха! Чоловік думкою не товстіє!*¹³.

Інколи легкий сміх викликає задоволення мовця від формулювання своїх думок, омовлених як сентенції, висновки філософського характеру. Персонаж ототожнює такі абстрактні поняття, як молодість і любов, пор.: СЕЛІМ. *Молодість і любов – се дві нероздільні річі. Коли хочеш йому дати доказ своєї ласки, то даси йому предмет любові (Усміхається самодовільно)*¹⁴.

Сміх як вияв радості, гордості за себе, спричинений змінами в житті героя п'єси, посилений бажанням поділитися приємною новиною зі співрозмовником. Репліка містить парантезу, що привертає увагу слухача, у такий спосіб мовець перевіряє канал зв'язку зі співрозмовником. Контактна формула *Чуєш?* не потребує прямої (мовленнєвої) відповіді, це своєрідна вигуківа парантеза, здатна стимулювати рецептивну та когнітивну діяльність співрозмовника, регулювати процеси мовленнєвого спілкування, пор.: ПЧОЛА. *А ти ж що поробляєш?* ЯРОСЛАВ (*сміючись*). *Женюсь, а радше ні, сватаюсь. Чуєш, Софронне, женюся! Не gratулюєш?*¹⁵. У вербальній частині імплікатури засвідчуємо діалектну лексему *grатулювати* „вітати, поздоровляти”¹⁶, що маркує буковинське мовлення.

У п'єсах С. Яричевського сміх набуває іронічного характеру. Зазвичай іронія відчувається в репліках чоловіків стосовно ходу жіночих думок чи дій і зреалізована репліками зі значенням: 1) згоди: ОЛЯ. *Я без номенклатури назву їх невдачниками!* ЯРОСЛАВ (*усміхнувся*). *Дуже влучно! Невдачниками!*¹⁷; 2) доповнення: МИХАСЯ. *Так, нині не падає дощ. Але за пару днів знову буде падати дощ, і знову буде болото*. ЗАМАШИСТИЙ (*підсміхаючись незначно*). *Так єсть, буде болото, бо дощ з пари, зводи!*¹⁸; 3) пояснен-

ня: ОЛЯ. *Прошу вас „виексплікуйте” мені, що се за індивідум?* ЯРОСЛАВ. (*підсміхаючись іронічно*): *То, прошу пані, індивідум раціональне в прогресивній стадії своєї еволюції інтелектуальної!*¹⁹; 4) перепитування: ПРАКСЕДА (*підсміхаючись*). *А звідкіля ж ти всьо те так добре знаєш, Олю? Чи де не підглянула?*²⁰.

У творах Ю. Федьковича сміх як екстралінгвальний компонент імплікатур може бути наслідком нервового збудження, неадекватної поведінки персонажів, напр.: ДЗВІНКА. *Що каже божевільна циганка? Довбуш мій брат? Я се собі давно думала! Бо у красних жінок хороші брата бувають, а у хороших братів красні сестри (Регочесь)*²¹; ЦОРА (*жасно сміючись*). *Ха ха ха ха! Як жус за божі голови ховатись хороше вміє! Ха ха ха ха ха!*²².

На позначення невербального компонента імплікатури драматурги використовують іменник сміх. Здебільшого екстралінгвальна дія не належить конкретному мовцеві, а є реакцією на ту чи ту репліку адресата в комунікативній ситуації, напр.: БАБА. *Згадала крива баба-га, каправа Солоха! (Сьміх). Гей, хльо! Гей-же, ді! не сором тапусто сидіти? Погуляймо собі на всі заставки!*²³. Сміх на сцені можуть викликати репліки персонажів, направлені до представників іншого етносу (євреїв). У ДТ С. Воробкевича ролі коршмарів виконують євреї, їхній промисел в селі зумовлює відповідне ставлення до них. Персонаж мелодрами С. Воробкевича „Гнат Приблуда” у репліці використовує лексику, що етнічно маркує єврея, наприклад, звертання *Мордку пейсатий!* Комічний ефект викликає порівняння, засноване на антифразисі *моя мошенка на гріш така бідна, як ви на пархи!* Пор.: СЕМЕН. *Ну-же, Мордку пейсатий! Увихай ся, доливай св'їжої... Все готувим грошем заплачу! (Бринькає мошенкою). Таже знаєш, що моя мошенка на гріш така бідна, як ви на пархи! (Сьміх)*²⁴.

Іноді герої, що діють у просторі сцени, сприймають слова адресанта з іншим значенням, що й викликає сміх. Репліка героїні реалізована як прохання з фідейстичним звертанням до Святого апостола Андрія, який вважається покровителем шлюбу. До цього часу в українців збережено традицію ворожити на судженого незаміжнім дівчатам у ніч на Андрія Первозванного. Проте слова героїні імпліцитно реалізують бажання вийти заміж. Розмови про закладену природою властивість дівчини викликає сміх у суспільстві, напр.: ПРИНА. *Дивись, і він у любий місяць родив ся! Ох, святий Андрю, стань мені у пригоді,*

¹¹ Berhson A. Smekh, Moskva, 1992, P. 80.

¹² Pysania Osypa Yurii Fedkovycha..., op. cit., P. 242.

¹³ Yarychevskiy S. Tvory u 2-kh t..., op. cit., P. 245.

¹⁴ Ibid., P. 396.

¹⁵ Ibid., P. 236.

¹⁶ Slovnyk bukovynskykh hovirok [Dictionary of Bukovinian dialects], Chernivtsi, 2005, P. 86.

¹⁷ Yarychevskiy S. Tvory u 2-kh t..., op. cit., P. 265.

¹⁸ Ibid., P. 260.

¹⁹ Ibid., P. 225.

²⁰ Ibid., P. 260.

²¹ Pysania Osypa Yurii Fedkovycha..., op. cit., P. 279.

²² Ibid., P. 260.

²³ Tvory Cydora Vorobkevycha. [The Works of Sydir Vorobkevych], Lviv: Vyd-vo tovarystva „Prosvita”, 1911, T. 3: Dramatychni tvory, P. 96.

²⁴ Ibid., P. 37.

досить уже дівочила! (Сьміх)²⁵.

Лексема *сміх* у складі ремарки, сполучаючись з дієсловом *вибухати*, реалізує фразеологічну одиницю *вибухати сміхом*. Реакцію (сміх адресата) викликають слова адресанта, які засвідчують його простоту та наївність, напр.: ОЛЯ (по довшім намислі). *Но прошу, а я й не думала, що се такий небезпечний чоловік! ЯРОСЛАВ (вибухає сміхом). Авжеж, авжеж, прошу пані!*²⁶.

Іменник *регім* 'нестримний, голосний сміх' позначає реакцію сцени на своєрідну інтерпретацію обрядової пісні, напр.: ДЗВІНКА. *Гой на Івана, гой на Купала, дівча в опівніч зіля копало, в північ копало, в північ варило, а до схід сонця. – Що до схід сонця? – По всему було – тай годі! (Регім)*²⁷.

Подекуди у невербальній частині імплікатури прикметник характеризує сміх, наприклад, (*Божевільний регім*), ремарка, що дублюється звуконаслідуванням, вказує і на психічний стан персонажа (схвильованість, злість), напр.: ЧОРА. *Га!!! Га!!! ти голов ми відтинаєси, Голов?!!! (Божевільний регім) Ха ха ха ха ха ха!*²⁸.

Висновки й перспективи подальших розвідок.

1. Вербалізація екстралінгвального компонента *сміх* у процесі опису комунікативної поведінки персонажа в п'єсі дає можливість діагностувати його внутрішній стан, приховані думки, його ставлення до оточення тощо. 2. Сміх бере участь у комунікації і може супроводжувати мовленнєві дії чи бути їхнім субтитутом. У першому випадку він допомагає правильно інтерпретувати висловлення, а в другому – сам виконує його роль. 3. Вербальна частина імплікатур, взаємодіючи з екстралінгвальним елементом, посилює експресію ДТ. 4. Перспективу репрезентованого дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні знань про прагматичні особливості екстралінгвальних імплікатур на позначення сміху в ДТ з урахуванням соціальних та психологічних чинників.

Ivanna Struk. Extralinguistic implicatures that denote laugh in dramatical text of Bukovinian writers. The research is devoted to the interaction of verbal and non-verbal means of communication in the dramatic text. In the scientific research, the expansion of the semantic space of terms is taken into account. It helped to understand the theory and enabled to use the idea of communication. Taking into account the specificity of dramatic text (DT) – it's clearly distinguished author's speech and speech of characters. DT is defined as a two-level entity, which is the unity of verbal² (character speech) and non-verbal communication (author's communication); a complex semiotic unit, the polyphony of which

forms author's speech.

Scientific novelty. Introduced to the terminology apparatus of the DT the notion of implication, which is understood by the minimal structural and semantic unity of verbal and non-verbal components (remarks and replicas) that are viewed as single visual, cognitive and communicative, provide a comprehensive pragmatic influence on the addressee. Taking into account a) the achievements of the theory of verbal and non-verbal communication, b) the priority of the author's speech in DT, c) the theatrical realization of the dramatic action, the classification of the implications is proposed: 1) implicators on the basis of the main remarks; 2) implicators for speech tracks; 3) implications for introductory remarks with a zero verbal component.

The implicature of the speech tracks in the DT, which are represented by the extralinguistic components of communication, are described.

The purpose of the article is to analyze extralinguistic implicators to denote laughter in the dramatic text of the Bukovinian writers. Implicatures with extralinguistic remarks represent a pronounced non-verbal part of the DT, representing sounds reproduced by voice (pauses, coughs, sighs, laughs, crying). Extralinguistic remarks and their means of linguistics as semiotic nonverbal signs are informative, allowing to comprehensively revealing the physiological, psychophysiological and physical potencies of characters in the DT. The implicators with remarks on the designation of the psychophysiological reactions of the speakers indicate the states caused by poor health of the speakers, fatigue, etc.

The following methods and techniques of linguistic analysis are used to achieve the goal and task: the system-functional analysis, the method of discursive analysis, the contextual-interpretive method, the method of stylistic analysis, the conversion analysis.

The prospect of the study involves a systematic analysis of the implications, taking into account the universal, ethnospecific and individual markers of the dramatic text of the Bukovinian writers.

Key words: dramatic text, remark, implicature, extralingual means of communication, laughs.

Струк Іванна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. У доробку науковця є 21 публікація. Коло наукових зацікавлень: комунікативна лінгвістика, текстологія.

Struk Ivanna – Candidate of Philological Sciences, Assistant of the Department of Modern Ukrainian Language of Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovich. There are 21 scientific publications. Research interests: communicative linguistics, textology.

Received: 12.02.2018

Advance Access Published: March, 2018

© I. Struk, 2018

²⁵ Ibid., P. 113.

²⁶ Yarychevskyi S. Tvory u 2-kh t..., op. cit., P. 225.

²⁷ Pysania Osypa Yuriia Fedkovycha [The writings of Osip Yuri Fedkovich], Pershe povne vydanie. T. III. Persha chast A. Dramatychni tvory. Z peredrukiv i avtografiv vydav dr. Oleksander Kolessa. Lviv, 1906, XVII, P. 279.

²⁸ Ibid., P. 395.